

ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ У ДИНАМІЧНОМУ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНОМУ ТЛУМАЧЕННІ ЄСПЛ

Назар ПЕТРИШИН

магістр права,

аспірант кафедри філософії

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

м. Ужгород, Україна

В умовах стрімкого розвитку суспільних відносин, загострення соціальних та політичних проблем гідність людини є останнім аксіологічним бар'єром, який захищає автономію особистості від зловживань влади.

Поняття людської гідності є фундаментальною цінністю в сучасній системі захисту прав людини. Хоча текст Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) не містить дефініції гідності, саме практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сприяла тому, що правовий базис перетворився на основу судової аргументації та став головним критерієм легітимності державного втручання у права особи.

ЄСПЛ при перевірці наявності порушення норм Конвенції вдається до застосування специфічних методологічних інструментів інтерпретації, серед яких ключове місце посідають динамічне та телеологічне тлумачення.

Динамічний або еволюційний підхід дозволяє розглядати Конвенцію як «живий інструмент», який трансформується під впливом змінних зовнішніх умов та з огляду на розвиток сучасних стандартів гуманізму. Як вказує О. Соколенко, динамічне тлумачення постає ключовим інструментом актуалізації норм Конвенції, що дозволяє встановлювати зміст правових положень з урахуванням сучасних суспільних умов та обставин, які існують безпосередньо в момент тлумачення. Сутність цього підходу полягає у відмові від сталого сприйняття норми: її зміст не може бути назавжди обмежений умовами актуальними в момент прийняття акту. Водночас зауважує, що застосування динамічної інтерпретації потребує виваженого підходу від національних судів, які мають уникати невластивих їм функцій правоутворення, зберігаючи баланс між адаптивністю норми та стабільністю правопорядку.¹

¹Соколенко О. Особливості динамічного тлумачення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. Серія Міжнародний захист прав людини. №2. 2025 С.41-47 URL: https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/16665/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92-%D0%94%D0%A3%D0%92%D0%A1_2-2025.pdf#page=41 (дата звернення: 31.03.2026)

Водночас телеологічний метод, спрямований на виявлення вищої мети та цілей. Спрямований на те, щоб захист прав людини був не ілюзорним чи теоретичним, а реальним та ефективним. У цьому контексті людська гідність розкривається не просто як абстрактна моральна категорія, а як конкретна правова вимога сприймати людину як мету, а не засіб.

Текст Конвенції сприймається буквально, вирізняється своєю юридичною чіткістю та лаконічністю, а конструкція людської гідності розкривається безпосередньо у процесі застосування Конвенції ЄСПЛ під час розгляду конкретних справ, де юридична норма наповнюється глибоким етично-філософським змістом. У такий спосіб теоретичний, абстрактний ідеал трансформується у конкретний правовий стандарт, а сама гідність у трактуванні ЄСПЛ постає не як статична декларація, а як динамічна категорія, що вбирає в себе сучасні уявлення про гуманізм, автономію особистості та межі державної влади. Саме тому важливо розуміти підходи ЄСПЛ до використання поняття людської гідності в процесі судової аргументації.

Виходячи із практики ЄСПЛ, варто врахувати, що в кожній конкретній справі Суд відштовхується від пріоритету сутнісного захисту особи над формальними юридичними процедурами. У справі «*PRETTY V. THE UNITED KINGDOM*», Суд прямо зазначає, що сама сутність Конвенції – це повага до людської гідності та людської свободи (§65). Саме у розрізі справ ЄСПЛ простежуються підходи суду до юридичної аргументації принципу людської гідності.

У справі «*OLEKSANDR VOLKOV V. UKRAINE*» термін «гідність» не використовується як окрема дефініція, однак, її захист через принцип «живого інструмента» розкривається через поняття професійної честі, репутації та еволюцію стандартів незалежності судової влади. Суд наголошує на динамічному розвитку стандартів, зазначаючи, що право на приватне життя не обмежується лише особистою сферою, а охоплює питання захисту честі та репутації особи. Суд обґрунтовує необхідність того, щоб закони могли відповідати обставинам, що змінюються. В окремій думці судді Ганни Юдківської вказується, що еволюція повноважень Суду є неминучим наслідком потреби забезпечити реальний захист прав людини, а незалежність судової влади лежить в основі всієї системи захисту прав людини.

Зокрема у справі «*LOTAREV V. UKRAINE*» Суд розкриває підхід до оцінки «мінімального рівня жорстокості», необхідного для визнання порушення. ЄСПЛ зазначає, що ця оцінка є відносною і залежить від усіх обставин справи, зокрема фізичних та психічних наслідків для потерпілого. Гнучкий підхід є основою для динамічного тлумачення стандартів захисту прав людини. Суд вказує, що будь-яке застосування фізичної сили до особи, позбавленої волі, яке не було суворо викликане її власною поведінкою, є приниженням її гідності та порушенням статті 3 Конвенції. А обов'язком держави є забезпечити умови, які

відповідають принципу поваги до її людської гідності. Суд бере до уваги позитивні законодавчі зміни, що відбулися вже після початку справи.

Отже, сутність динамічного підходу полягає у трактуванні Конвенції як «живого інструмента», що дозволяє Суду адаптувати зміст прав людини до мінливих суспільних обставин, розширюючи сферу захисту гідності на професійну честь і репутацію та оцінюючи «мінімальний рівень жорстокості» у дискурсі розвитку національних стандартів.

Натомість у справі *«TYTARENKO V. UKRAINE»* суд, зосереджується на формулюванні імперативного висновку, що заходи, застосовані до особи, позбавленої свободи, не повинні викликати страждання чи приниження, інтенсивність яких перевищувала б неминучий рівень притаманний триманню під вартою. Тобто гідність захищається через обмеження будь-якого зайвого приниження, яке не є суворо необхідним. В окремій думці суддів, аргументовано, що тримання заявника в металевій «клітці» під час суду принизило його у власних очах, якщо не в очах громадськості, і викликало у нього відчуття меншовартості, за відсутності реальних загроз безпеці, тримання людини в клітці саме по собі становило поведінку, що принижує гідність.

Також у справі *«KARABET AND OTHERS V. UKRAINE»* Суд зосереджується на обов'язку держави забезпечити тримання особи під вартою в умовах, які відповідають принципу поваги до її людської гідності, а спосіб і метод виконання покарання не повинні завдавати особі душевного страждання чи труднощів, які перевищують невідворотний рівень, притаманний триманню під вартою (§298). Суд робить висновок, що безпідставне насильство, яке мало на меті покарати засуджених за мирне голодування та придушити протест, завдало їм сильного болю та страждань, що кваліфікується як катування (§332).

Таким чином, сутність телеологічного підходу полягає в утвердженні людської гідності як абсолютної й невідчужуваної цінності, яка не може бути зміненою під впливом будь-яких факторів та вимагає від держави обмеження будь-якого надмірного фізичного чи морального страждання, яке виходить за межі неминучого рівня обтяжень при триманні під вартою, та категорично забороняє використання сили чи принизливих умов як інструменту дегуманізації, залякування або покарання особи.

Отже, можна констатувати, що в сучасній практиці ЄСПЛ людська гідність є фундаментальною аксіологічною основою, зміст якої розкривається через паралельне існування двох ключових методологічних підходів до інтерпретації змісту Конвенції: динамічного тлумачення, справи *«OLEKSANDR VOLKOV V. UKRAINE»* та *«LOTAREV V. UKRAINE»*, яке трактує Конвенцію як «живий інструмент», здатний адаптувати правові стандарти до мінливих суспільних умов, розширюючи сферу захисту гідності на професійну честь, репутацію та

прогресивні гуманітарні вимоги щодо умов життя особи, та телеологічного, на прикладі справ «*TYTARENKO V. UKRAINE*» та «*KARABET AND OTHERS V. UKRAINE*», яке визначає гідність як абсолютний і невідчужуваний бар'єр проти будь-якої дегуманізації, залякування чи перетворення особи на об'єкт державного свавілля, встановлюючи жорстку заборону на будь-яке зайве приниження, яке перевищує неминучий рівень страждань при триманні під вартою.

Таким чином, якщо телеологічна аргументація забезпечує сталість гуманістичної основи правосуддя та захищає внутрішнє самосприйняття гідності людини від відчуття меншовартості, утверджує її сталий, недоторканий та природний характер, то динамічний підхід гарантує актуальність цих стандартів у світлі сучасного прогресу, що в сукупності перетворює абстрактний ідеал гідності на дієвий юридичний механізм, де пріоритет сутнісного захисту особи завжди домінує над формальними процедурами, змушуючи державну владу неухильно дотримуватися принципу поваги до людської сутності.